

האם מותר לשכתב נוסח של מצבה?

התרגום היה-ברקוביציאנית של אהרוני. הנוסח העברי האותנטי של המצבה נדפס בסוף "חיי אדם" של ברקוביץ ומופיע בתמונות רבות. אני עצמי ביקרתי לפני כשנה בבית קברות זה בניר יורק, הנקרא "הר הכרמל" הישן - Mount Carmel old Cemetery - והמוקם בגבול הרבעים ברוק לין וקווינס, בקרבת-מה לשדה התעופה על שם קנדי. ואף שעל טעם וריח אין להתווכח, ראוי להביא, זה לעומת זה, את נוסח המקורי והמוכר של הכתובת ואת נוסחו העילג של אהרוני (גם אם מילולית קרוב הוא יותר לנוסח ביידיש) וישפטו הקוראים:

הנוסח האותנטי

איש יהודי פשוט היה,
יהודית כתב לשמח
לבב המון העם ונשיר
פה נטמן סופר מבדה.

כל הימים לצון חמד
עלי עולם ועל יצוריו.
כל העולם עשה חיל-
רק הוא נמק ביסוריו.

ועת העולם מילא שחוק פיו
צהל, מחא לו כפיים,
בכתה נפשו במסתרים
עד אל עליון בשמים.

נוסח אהרוני

פה יהודי פשוט ישכב,
ביידיש-ייטיש' הוא לנשים כתב ספרים,
ובעני פשוטי העם נחשב
לאיש "בריות-הרעת", הומוריסט.

על החיים חמד לצון,
שלח עולם לכפרות,
כל העולם צלח הפצו,
והוא - אוייו - היה בצרות!

ודווקא אז, כשהרבים
מחאו כפיים, צחקו הרנינו;
עדו האל - היא (!) התייסר במכאובים,
בסתריסוד, לכל יבחינו.

1. שלום עליכם, כתבים מן היריד. קורות חיים, מיידיש:
אריה אהרוני, ספרית פועלים, ידיעות אחרונות, ספרי
חמד, 1992

דוד אסף הוא היסטוריון המרצה באוניברסיטה הפתוחה
ועוסק בתולדות יהודי מרחב אירופה

ופעת תרגום חדש מכתביו של שלום עליכם, גדול ההומוריסטנים של ספרותנו החדשה, היא מאורע תגייג ומשמח הראוי לציון ולהערכה, ואכן במדור "התקבלו במערכת" (תרבות וספרות", 18 בספטמבר) דווח בקיצור על תרגומו החדש של אריה אהרוני, "בעל גרסת האנטי-ברקוביץ", לספרו האוטוביוגרפי של שלום עליכם "פונעם יאריד".

אלא ששמחתו של יום טוב זה הופרה. למן תרגומו הראשונים, קידש אהרוני מלחמה בוטה על תרגומו הקלאסיים של י"ד ברקוביץ, על אף - יש להזכיר לקוראים - ששלום עליכם עצמו סמך על מלאכתו ודורות של קוראי עברית טעמו מהם כצפיחית בדבש. בא הוא, כך טען ככמה מהקדמותיו לתרגומו, להחזיר את עטרת שלום עליכם המקרית ליושנה.

על מגבלות תרגומו של ברקוביץ, חלקיותם ומגמתיותם עמדו חוקרי שלום עליכם וקוראיו ומן רב כטרם החל אהרוני במפעלו, ואין ויכוח כי ראויות יצירותיו של שלום עליכם להיות מורקות לכלי חדש. אך אהרוני מרחיק לכת ופוסל, כמעט בברוטליות, צריך או לא צריך, כל מה שריחו של ברקוביץ נודף הימנו. לטיעוניו מתלווה, בדרך כלל, מגמה וזלזולנית ויהירה, הן כלפי ברקוביץ והן כלפי המחקר האקדמי של שלום עליכם (ראה למשל את הקדמתו של אהרוני ל"מהתלת הדם", תשמ"ה או את הוויכוח שעורר תרגומו ל"כוכבים תועים", כפי שתואר בידי מיכאל הגרולז'ץ במוסף "הארץ", כ-26 ביוני 1992).

בספר שלפנינו - "מן היריד" - הוגרשה הסאה. לא זו בלבד שאין אהרוני טורח לאזכר, אף לא פעם אחת, את העובדה שהספר כבר תורגם לעברית בידי ברקוביץ ונרפס בשם "חיי אדם", אלא שלע"תים גובלת מגמת ההשכחה גם בסילוף. הנה שתי דוגמאות:

א. את מהדורת "חיי אדם" חתם ברקוביץ בהערה המרווחת לקורא על גלגולי נוסחו של הספר ביידיש ובעברית. הערה זו הובאה על ידי אהרוני (עמ' 282) אך חלקה האחרון, שבו מספר ברקוביץ על תרגומו שלו, נגרע ממנה (אף ללא ציון שלוש נקודות כמקובל בהשמטות).

ב. חמור יותר הוא המקרה של נוסח הכתובת שעל מצבתו של שלום עליכם. וזה מעשה המצבה: כמה חודשים קודם שנפטר חיבר שלום עליכם את צוואתו המרגשת ולה צירף את הנוסח ביידיש שאותו ביקש לחקוק על מצבתו. נוסח זה אכן מצוי על המצבה, ומצדה השני נחקק נוסחה העברי שתורגם ביד האמן של ברקוביץ. אהרוני, בעקבות ברקוביץ, פירסם במהדורתו את צוואתו של שלום עליכם והציג את תרגומו שלו כ"הכתובת על מצבתו של שלום עליכם" (עמ' 293). לפנינו איפוא מקרה גש של הסתרת האמת בשם אוכססיית